

Gabi Čačinovič Vogrinčič

Socialno delo v osnovni šoli

Soustvarjanje podpore in pomoči družinam s številnimi izzivi in preprečevanje socialne izključenosti

Socialno delo v osnovni šoli prispeva pomoč in podporo družinam s številnimi izzivi, ki ne znajo ali ne zmorejo pomagati svojim otrokom, da bi bili uspešni, in ne morejo preprečiti, da neuspeh in revščina ne bi otrok pehala v socialno izključenost. Avtorica ugotavlja, da obstoječe oblike pomoči na šolah za te učence niso dovolj učinkovite. Učinkovita pomoč mora temeljiti na spremembi paradigme, ki jo v procese pomoči učencem prinaša socialno delo. Delovni odnos soustvarjanja, delo iz perspektive moči in etika udeležnosti, spoštovanje otroštva in izvorni delovni projekti pomoči, ki temelji na tem, vnašajo v procese pomoči novo paradigmo: učenje se soustvarja, v šoli napredujejo vsi učenci po svoji enkratni poti učenja in pridobivanja znanja. Učenci in njihove družine potrebujejo pomoč v šoli, šola mora prevzeti naloge učenja in pomoči. Ključni prispevek socialnega dela v šoli je v povezovanju vseh, ki lahko pripomorejo k učinkoviti pomoči tako, da se sliši učenčev glas. Socialno delo z družino je spregledana možnost za učinkovite vire pomoči učencem in družinam.

Ključne besede: šolski neuspeh, učne težave, revščina, otroštvo, svetovalno delo, učenje.

Gabi Čačinovič Vogrinčič je psihologinja, doktorica psiholoških znanosti in družinska terapevtka. Je upokojena zaslužna profesorica Fakultete za socialno delo. Vse poklicno življenje se ukvarja z razvojem znanosti in stroke socialnega dela in v tem okviru raziskuje posebnosti procesov pomoči, ki jih definira kot soustvarjanje rešitev. Koncepta delovni odnos in izvorni delovni projekt pomoči, ki ju razvija, uspešno prenaša v šolski prostor. V raziskave v šolskem prostoru vnaša novo, pomembno temo – spoštovanje otroštva. Kontakt: gabi.cacinovic@fsd.uni-lj.si.

Social work in primary school – Co-creation of support and help to families with multiple challenges and prevention of social exclusion

Social work in primary school contributes help and support to families facing multiple challenges. These families don't know how to help or cannot help their children to be successful, and cannot stop school failure and poverty from pushing their children into social exclusion. The author finds that existing forms of help and support to pupils in schools are not effective enough. Effective help must be based on the paradigm shift that social work brings to pupils' processes of help. The working relationship of co-creation, work from the strength perspective, and ethics of participation, respect of childhood and the unique working project of help, all bring new paradigm to the process of help: learning is co-created, all pupils are advancing in their unique path of learning. Pupils and their families need help within school, and the school has to take on the tasks of learning and helping. The key contribution of social work in school is to bring together all who can contribute effective help and support in such a way that the pupil's voice is heard. Social work with families is an overlooked opportunity for activating effective resources that would enable help to pupils and their families.

Keywords: school failure, learning difficulties, poverty, childhood, counseling, learning.

Gabi Čačinovič Vogrinčič is a honorary Associate Professor at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. She's a psychologist, holding a PhD in psychological sciences, and a family therapist. During all her professional life (she's now retired), she has researched specificities of the process of help, that she defines as co-creation of solutions. She developed many original seminal concepts, such as working relationship, original working project of help, respectful and responsible ally. Contact: gabi.cacinovic@fsd.uni-lj.si.

Uvod

Predmet raziskovanja je prispevek socialnega dela v osnovni šoli družinam s številnimi izzivi, ki potrebujejo pomoč in podporo, da bi njihovi otroci bili uspešni in jih revščina ne bi pehala v socialno izključenost.

V prvem poglavju raziskujem oblike pomoči, ki jih šola zagotavlja učencem, in oblike podpore in pomoči, ki jih v proces vnašata teorija in praksa socialnega

dela, ki zagotavljata prostor za otrokov glas in spoštovanje otroštva. Učitelj¹ je v delovnem odnosu spoštljiv in odgovoren zaveznik učenca, ki je strokovnjak na podlagi osebnih izkušenj.

Socialno delo z družino v šolskem prostoru in še posebej pri delu z družinami s številnimi izzivi je v središču drugega poglavja. Moja teza je, da prav socialno delo z družino lahko pripomore k zmanjšanju učinka revščine in varuje učenca in družino pred socialno izključenostjo.

S pomočjo teoretskih konceptov socialnega dela (Čačinovič Vogrinčič, 2008; Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2019; Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019), opravljenih raziskav (Magajna *et al.*, 2008; Koncept dela, 2008; Šugman Bohinc, 2011; Kodele in Mešl, 2016; Mešl in Kodele, 2016; Kodele, 2017) in izkušenj v praksi iščem odgovore na raziskovalna vprašanja:

- Kako revščina učenca pripomore k učnem neuspehu in socialni izključenosti?
- Kakšen je doseg običajnih oblik pomoči na šoli?
- Kako paradigma soustvarjanja utemelji učinkovito podporo in pomoč?
- Kako vpliva socialnodelovno povezovanje vseh akterjev učinkovite pomoči?
- V čem je poseben in inovativen prispevek socialnega dela z družino v šoli in še posebej socialno delo z družino s številnimi izzivi?
- Ali socialno delo z družino lahko pripomore k vključenosti družine v šolsko skupnost?

Revščina in socialna izključenost

Revščina se v Sloveniji povečuje in tudi neenakost je vse večja, skrb zbujajoče pa je, da se revščina pogloblja in postaja dolgotrajna. Kar 45.000 slovenskih otrok živi pod pragom revščine! (Dragoš, 2019)

Vedno več otrok in njihovih družin doživlja socialne stiske, družine pa so velikokrat nemočne, ko bi bilo otrokom treba učinkovito pomagati pri učenju (Magajna *et al.*, 2008; Čačinovič Vogrinčič, 2008; Šugman Bohinc, 2011). Starši želijo, da bi bili njihovi otroci v šoli uspešni, a se srečujejo s sistemom, ki onemogoča, da bi njihovi otroci v šoli dobili podporo in pomoč, ki je sami ne morejo zagotoviti. Učne težave otrok so skrb in breme družin s številnimi izzivi. Ti učenci so usodno odvisni od podpore in pomoči v šoli, a je ne dobijo v takšni obliki, da bi se lahko enakovredno primerjali z vrstniki. Zdi se, da stiske, ki jih povzročajo socialni problemi učencev, v šoli niso prepoznane kot delovna naloga, še več, v šoli so nevidne. Kot so nevidne stiske učencev, ki jih bremenijo nesmiselni pritiski šole.

Prav raziskava, ki smo jo opravili leta 2008 (Magajna *et al.*, 2008), pokaže, da učne težave učencev ostajajo celotno trajanje šolanja. Učne težave in stiske učencev so vedno pogostejše pojasnjene kot osebna krivda in odgovornost, vedno več je ukrepov, ki sodijo v ozek medicinski model (Peček in Lesar, 2006; Kavkler 2008; Lesar, 2009; Kavkler, Košak Babuder in Magajna, 2015; Kodele in Mešl, 2013).

¹ V prispevku je za učitelje in učiteljice, učenke in učence ter druge šolske strokovne delavce in delavke izmenično uporabljena izmenično ženska in moška slovnična oblika, ki pa je vsakokrat zamenljiva.

Zakaj govorimo o medicinskem modelu? Dolgoletne izkušnje sodelovanja z osnovnimi šolami, naša raziskava pomoči učencem z učnimi težavami v letih 2008–2011 *Učenci z učnimi težavami: razvoj učinkovitega sistema učne pomoči* (Magajna *et al.*, 2008) in projekt *Učenci z učnimi težavami: izvirni delovni projekt pomoči* (Šugman Bohinc, 2011) kažejo, da v šoli učno težavo obravnavajo kot značilnost učenca, praviloma izolirano, in ne upoštevajo niti socialnega konteksta niti otrokovega glasu. Namen pomoči je učenca »popraviti«, mu omogočiti uspešno učenje, a so oblike pomoči praviloma navodila za ravnanje, splošna navodila o tem, kaj naj spremeni, kako naj ravna drugače. O medicinskem modelu govorimo, ker diagnozo določi strokovnjak učitelj, ki tudi pozna rešitev. Učenčevega glasu ni slišati, uspešnejše učenje ni soustvarjeno.

Že v prvi raziskavi o učnih težavah (Magajna *et al.*, 2008) smo ugotovili, da tudi učenci, ki so omilili učno težavo, niso mogli ubesediti, kaj delajo drugače, kako se je spremenilo njihovo učenje. Ugotavljali so, da so se več učili, in pogosto, da so jim pomagale mame, ki so bile, kot je pokazala raziskava, poglavitna opora in pomoč. A prav one so opozarjale, da ne znajo in ne morejo biti resnično učinkovite pomočnice.

Strokovni svet Republike Slovenije za splošno izobraževanje je sprejel *Koncept dela: učne težave v osnovni šoli* (Koncept dela, 2008), ki je pomembno gradivo v podporo učiteljem pri delu z učenci z učnimi težavami. V nadaljevanju pa smo v raziskovalnem projektu Fakultete za socialno delo *Učne težave v osnovni šoli: izvirni delovni projekt pomoči* (Šugman Bohinc, 2011) v središče umestili učenca in povezali učiteljice, starše, svetovalne delavke in raziskovalke v delovni odnos in soustvarjali izvirni delovni projekt pomoči pri učnih težavah. V gradivu so zapisani procesi in oblike pomoči, ki presegajo ozkost danes prevladujočih oblik, ki so usmerjene na posameznika. V raziskavi (Šugman Bohinc, 2011) ugotavljamo, da so razlogi za učne težave različni: neugodno okolje, predvsem učno, dejavniki v posamezniku ter kombinacija dejavnikov v posamezniku in okolju. Spodbudno je, da gradivo *Koncept dela* (2008) pripisuje velik pomen virom iz okolja, predvsem učnega. A v šolski praksi ni tako. V sodelovanju pri projektih pomoči učencem v osnovnih šolah ugotavljamo, da tega *Koncepta dela* ne uporabljajo, ne berejo, ne upoštevajo (Čačinovič Vogrinčič, 2011; 2013).

Koncept uvaja tudi petstopenjski kontinuum pomoči pri učnih težavah, ki je dragocen, ker ključno vlogo pri omilitvi ali odpravljanju učnih težav podeljuje učiteljici v razredu. Prav ona prva prepozna težavo, negotovost, nemoč učenca in ima največ možnosti, da se takoj odzove »pri pouku, dopolnilnem pouku ter v okviru podaljšanega bivanja« (Koncept dela, 2008, str. 36). Druga stopnja je pomoč šolske svetovalne službe, tretja se nanaša na dodatno individualno in skupinsko pomoč, četrta na mnenje in pomoč zunanje strokovne ustanove, peta pa na program s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo.

Strokovno utemeljen in uporaben kontinuum je dragocena ponudba v podporo in pomoč učencem z učnimi težavami. V sodelovanju z učenci z učnimi težavami smo težko razumeli, da se ne uporablja. Že prva stopnja, pomoč učitelja, se je pogosto prehitro končala, učitelj je šel v svetovalno službo po dobrodošlo pomoč, a prehitro je tudi predal pomoč svetovalnim delavkam.

Žal je to pomenilo, da je večino pomoči potem prejemal zunaj razreda, zunaj učeče se razredne skupnosti, zato je ta učenca dodatno stigmatizirala in socialno izključevala.

Moja teza je, da učinkovite oblike pomoči učencu z učnimi težavami zahtevajo spremembo paradigme: učenec mora biti soustvarjalec pomoči, slišati se mora njegov glas. Žal se ga ne sliši že na prvi točki kontinuuma, pri vsaki naslednji stopnji je manj udeležen, praviloma sploh ni navzoč pri načrtovanju dela. Žal tudi njegova družina ne. (Šugman Bohinc, 2011)

Revščina razslojuje in izključuje celotne skupine otrok. Nedopustno je, da so to otroci, ki jim družine ne morejo pomagati, pogosto revne družine, socialno izključene družine, ki nimajo ne pogojev, ne znanja, ne možnosti, da bi prevzele nalogo, ki jim jo šola vsiljuje: učenje doma, inštrukcije. Skrb zbujajoča ugotovitev raziskave Mojce Peček in Irene Lesar (2006), da so revni otroci slabše ocenjeni, bi morala angažirati šolo in družbo. Učenci potrebujejo učinkovito učno pomoč na šoli, najprej v razredu, pomoč, ki nadomesti pomoč doma. Revne družine ne morejo plačevati inštruktorjev.

Na podlagi učnih težav učencev lahko sklepamo, da je šola učenje in utrjevanje znanja za vse učence prenesla na dom, na laične starše in inštruktorje (Magajna *et al.*, 2008; Šugman Bohinc, 2011). To ni dobro za nikogar. Učitelj ne vidi, kako učenec dela, kaj zna in zmore sam ali z njegovo pomočjo. Učenci dobijo sporočilo, da brez pomoči ne morejo biti uspešni.

Prispevek socialnega dela v šoli: paradigma soustvarjanja

Naloga socialnega dela v šolski svetovalni službi je intenzivna skrb v projektih reševanja socialnih problemov otrok in družin tako, da v delovnem odnosu in izvirnih projektih pomoči (Čačinovič Vogrinčič, 2008; Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2019; Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019) v šoli dobijo učinkovito pomoč za uspešno učenje in vključenost v učečo se skupnost.

Revni otroci in njihove družine se ne spoprijemajo le z učnimi težavami. Revščina povzroči socialno izključenost tudi zato, ker družine ne morejo plačevati šole v naravi, izletov, obiskov kulturnih prireditev. Vse to sodi v običajno ponudbo šole, izključenost revnih otrok postaja samoumevna.

Socialno delo v šoli pripomore k temu, da se stiske in neuspehi, ki jih povzročijo revščina, neprijazno socialno okolje, pritiski in zahteve šole ali nemoč družine, rešujejo tam, kjer so ključni viri pomoči v okolju: to so v procesu socialnega dela soustvarjene spremembe, ki sežejo od dela z družino do sodelovanja z učitelji za nove oblike pomoči v razredu.

Socialna delavka v delovnem odnosu poveže vse – učenko, učiteljice, starše – v izvorni delovni projekt pomoči učenki. Projekti pa presegajo zgolj pomoč pri učnih težavah, saj v delu z družino ali s starši zmanjšujemo tudi izločenost učencev iz pomembnih, a plačljivih dodatnih dejavnosti, tako da bi učenci ostali vključeni v učeči se skupnosti razreda (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Delovni odnos s koncepti soustvarjanja, perspektive moči (Saleebey, 1997) in etike udeležnosti (Hoffman, 1994) vnaša v procese podpore in pomoči

novo paradigmo. V konceptu soustvarjanja najdemo odgovor na vprašanje, kako zagotoviti učencem in učiteljem šolo, v kateri jim bo dobro biti: to je šola, v kateri vsak učenec napreduje po svoji enkratni poti pri učenju in pridobivanju znanja.

Na šoli so na voljo oblike pomoči, a vse so usmerjene na posameznega učenca, pogosto tako, da se učenčev glas ne sliši. Dodatni pouk, dopolnilni pouk, individualna in skupinska pomoč, dodatna strokovna pomoč – vse to so dobre oblike pomoči, a le, kot potrjujejo raziskave socialnega dela v šoli (Šugman Bohinc, 2011), če so učitelji spoštljivi in odgovorni zavezniki učencev, ki so strokovnjaki na podlagi svojih izkušenj, in pri tem upoštevajo kompleksno socialno situacijo, v kateri otrok živi. Pomembno je, da se ustvari tudi prostor za glas učenca, ki je pogosto preslišan. Socialna delavka v delovnem odnosu zagotavlja učencu odprt prostor za soustvarjanje uspešnega učenja (Kodele in Mešl, 2013). Procesu podpore in pomoči temeljijo na spoštovanju otroštva (Loreman, 2009).

V raziskavi *Učenci z učnimi težavami: izvirni delovni projekt pomoči* (Šugman Bohinc, 2011) smo se osredotočili na glas učenca in na socialnodeloven način povezali vse, ki so lahko udeleženi v procesu pomoči: učiteljice, razredničarke, svetovalne delavke, starše in seveda učenke. Nalogi raziskovalk sta bili vzpostaviti in vzdrževati delovni odnos in soustvarjanje pomoči v izvirnem delovnem projektu pomoči pri učnih težavah. Pri tem smo varovali učenčev glas in soustvarjali nove izkušnje z učitelji, da bi bili ti v vlogi spoštljivega in odgovornega zaveznika, starši pa so pridobili nove izkušnje o tem, kako se pridružiti otroku.

Skupaj smo se učili, kako se pridružimo učencu in naredimo prostor za učenčev glas. Učenec se je skupaj z nami učil, da je njegov glas pomemben, da lahko zaupa, da bo dobil pomoč in podporo. Skupaj smo vsakokrat znova raziskali pomoč družine in šole. Pri tem se je pri vseh učencih pokazalo, da je pomoč šole zelo potrebna in pomembna, pomoč, ki jo učenec soustvarja.

Učenčev glas, spoštovanje otroštva

V središču našega dela v zadnjih letih je vprašanje, ali odrasli naredimo v pogovorih z otrokom, učencem, prostor, da se sliši njegov glas (Čačinovič Vogrinčič, 2011). To je najprej naloga odraslega človeka, starša, učitelja. Moramo znati, če pa ne znamo, se moramo naučiti vzpostaviti in varovati odnos, ki učencu omogoči izkušnjo soustvarjanja v procesu učenja in s tem dragoceno izkušnjo znanja. Ugotavljamo, da na šolah soustvarjalni procesi učenja niso običajni. Raziskava je pokazala, da jih je mogoče vzpostaviti, če se učitelji odločijo za to. V naši raziskavi smo jih vzpostavili, ko nam je okoli učenca v delovnem odnosu uspelo povezati vse, ki so v procesu podpore in pomoči udeleženi: starše, učitelje, morda svetovalne delavce. Skupna naloga je bila, da zagotavljamo dragoceni soustvarjalni proces: poslušanje, slišanje, pogovarjanje, odgovarjanje, odgovornost.

Učenci so modri, ustvarjalni sogovorniki, pogosto vidijo dobre rešitve, ki jih odrasli ne prepoznamo. Otrokov glas nam omogoči novo skupno učenje.

Knjiga Tima Loremana *Spoštovanje otroštva* (2009) je bila zame pomembna, saj odlično ubesedi, kako zelo smo odrasli zasedli in zakrili svet otrok, kot smo mi znali, razumeli in potrebovali. Loreman (2009, str. 117) piše, da otroštvo spoštujemo, če varujemo posebnosti tega življenjskega obdobja, ki je, kot pravi avtor, v nevarnosti, da ga docela določimo in zapolnimo odrasli. Opozori, da otrok danes skoraj nima več časa, ki bi bil »prazen« v pomenu, da bi lahko sam razpolagal z njim. Spoštovati otroka pomeni spoštovati njegove posebnosti, spoštovati kompleksnost otroških svetov, ki jih premalo poznamo.

Mislim, da so sodobni šoli nepoznavanje in nespoštovanje otroštva ter nepripravljenost, da se lotimo dela skupaj z otroki in mladimi ljudmi, velike ovire pri doseganju nujnih sprememb, ki jih potrebujemo.

Projekt pomoči otrokom z učnimi težavami v osnovni šoli, ki smo ga skupaj s Pedagoško fakulteto Univerze v Ljubljani izvajali v letih od 2008 do 2011 (Šugman Bohinc, 2011), nam je potrdil Loremanovo tezo, da smo veliko strokovnega znanja o otrocih zbrali odrasli, brez udeležnosti otrok, brez njihovega glasu. Loreman je napisal dolg seznam ovir, ki otežijo ali onemogočijo spoštovanje otroštva. Zapis ovir preprosto pokaže, da so ovire povsod. Življenje ni oblikovano po meri otroka, glas otroka ni predviden. Seznam je dolg: to so kulturne vrednote in verovanja, vpliv medijev, strokovnjaki za otroke in starševstvo, psihološke teorije, sodobni individualizem, tradicija, tehnologija (Loreman, 2009, str. 116).

Veliko dela je treba opraviti. Tokrat skupaj z otroki. Premalo še vemo o šoli, ki bi bila po meri učenca. Loremanov koncept spoštovanja otroštva je odlična podlaga za učenje življenja v drugačnih petih dneh šolskega vsakdanjika (Loreman, 2009, str. 3).

Loreman koncept utemelji na ključnih globalnih dokumentih, ki se zdita pozabljeni: na *Deklaraciji Združenih narodov o otrokovih pravicah* (1959) in *Konvenciji Združenih narodov o otrokovih pravicah* (1989). Potem doda svoj »seznam«, ki ubesedi paradigmatične spremembe: otroka spoštujemo, če spoštujemo njegov čas, še posebej sedanjost; če spoštujemo otrokovo uživanje otroštva; če spoštujemo njegove odnose z drugimi; če spoštujemo njegov prispevek družini in družbi; če spoštujemo otrokovo individualnost in različnost; če sprejmemo in spoštujemo njegove spretnosti in sposobnosti.

Vse na tem »seznamu« odrasle spodbuja, da najprej v otroku vidimo svetlikanje, notranje bogastvo.

V tem okviru se lahko osredotočim samo na eno Loremanovo postavko, ki zagotavlja spoštovanje otroštva: na spoštovanje otrokovega časa in sedanjosti. Zagotavljanje časa za socialno delo v povezovanju učiteljev, staršev in učenca v procesih pomoči je vedno zahtevna naloga, včasih se zdi nerešljiva. Ne moremo izvajati socialnega dela, če ne zagotovimo časa za soustvarjanje zelenih izidov, časa, da se slišijo vsi udeleženi, še posebej učenec.

Neoliberalni kapitalizem nam jemlje čas za človeškost, za sobivanje. Ne smemo dopustiti, da bi bilo nespoštovanje otrokovega časa priprava na suženjsko življenje že v šoli.

V naših raziskavah (Magajna *et al.*, 2008; Šugman Bohinc, 2011; Kodele in Mešl, 2013) se je pokazalo, da je spoštovanje otrokovega časa in sedanjosti

najbolj krhko in ranljivo. Vemo, da učenec meri in doživlja čas drugače, a v svetu odraslih veljajo le naše mere. V šoli otroka najprej utesnimo v odrasle meje: vse se meri, povsod se hiti, določa, odmerja, zahteva, preverja in ocenjuje v času, ki se zdi samoumeven okvir. Odrasli smo dopustili, da so vzeli čas nam, privolili smo v to, da ga nimamo in ne moremo imeti. Moramo si ga priboriti nazaj zase. A otroci ne morejo čakati. Otroci potrebujejo čas zdaj, takoj!

Odrasli v otrokov svet vnašamo zmedo, ker otroka ne podpiramo pri tem, da se uči ravnati s časom po svoje, na svoj način. Šele če ima v varnem prostoru dovolj časa za pogovor, nam lahko pove o času, ki ga razume in v njem zmore.

Na neki osnovni šoli so na začetku šolskega leta učenci četrtega razreda izvedli preizkus iz znanja poštevanke. To je brez dvoma znanje, ki ga bodo potrebovali. Naloga je bila zastavljena kompleksno, bila je zahtevna. A učitelj je kot ključni dosežek določil čas, v katerem bo naloga opravljena. Tri minute je odlično, vse drugo je slabo. Že štiri minute so bile slab rezultat, da o osmih minutah za uspešno rešitev sploh ne govorimo. Želim opozoriti, da nista pomembna znanje in osebni čas, ki ga potrebuješ, da ga pokažeš, pomembna je hitrost. Kakšen je namen tega?

Čas, ko smo z učencem, je najdragocenejši. V naših raziskavah vedno znova ugotavljamo, da je zelo pomemben čas, ko je učitelj z učencem, pomemben je njun odnos v sedanjosti. V sedanjosti se lahko zgodi dragocen krog: učitelj se pridruži učencu, ga sprejme tam, kjer je s svojim znanjem, mu odgovori in ga povabi, da se mu pridruži v varnem procesu soustvarjanja učenja. Tako je učitelj spoštljiv in odgovoren zaveznik učencu, ki je v tem odnosu strokovnjak na podlagi lastnih izkušenj.

V šolo pride vsak otrok, v sodelovanje so povabljeni vsi starši, zato je tako pomembno, da prav šola zagotovi izkušnjo sodelovanja, soustvarjanja v skupnosti, ki nikogar ne izključi. Za prihodnost Slovenije je usodno vprašanje, ali bomo lahko soustvarili družbene razmere, ki nikogar ne bodo izključevale, ki bodo najprej vsakemu mlademu človeku in otroku omogočile, da dobi podporo za svoj izvirni projekt učenja, ki mu lahko prinese izid, ki je zelen in smiseln zanj. Šola bi morala vsakega otroka in mladega človeka usposobiti za življenje v sobivanju.

Socialna vključenost, zmanjševanje socialnih razlik, socialna država, vse to so pomembne vrednote, zato se izključevanje ne sme začeti v šoli. Prav nasprotno, šola mora zagotoviti vsakemu učencu dobre izkušnje pripadnosti, solidarnosti in pomoči v povezani skupnosti.

Socialno delo z družino

Ugotavljam, da socialne delavke na šoli zelo redko uporabijo delo z družino v procesu pomoči, to ni običajno, pogosto ni zeleno. A prav pri delu s tistimi družinami s številnimi izzivi, ki ne znajo in ne morejo pomagati svojim otrokom, da bi bili uspešni v šoli, delo z družino zagotavlja učinkovito podporo in pomoč.

Socialno delo z družino v delovnem odnosu omogoči soustvarjanje zelenih izidov na dveh ravneh: na prvi ravni, ravni definicije zelenega izida in mobilizaciji članov, in na drugi ravni, ravni sprememb, ki jih družina sama, v

notranji dinamiki, potrebuje, da bi spremembe soustvarila. Hkrati potekata dva procesa: vzpostavljanje delovnega odnosa za soustvarjanje rešitev, ko udeleženi v problemu postanejo udeleženi v rešitvi; in pogovor o družinski skupini, o njenem delovanju, ki mora zagotoviti več razvidnosti in ozaveščenosti za zelene spremembe v družini.

Socialno delo z družino je dragoceno, ker lahko mobilizira vire podpore in pomoči v družini. Po drugi ravni si z družino postavimo vprašanje, *kako*, in usmerimo pogovor v razvidnost možnega prispevka. Raziskujemo pravila, vloge, ubesedimo dobre želje, skrb, odgovornost, naklonjenost. Družina pride po pomoč v šoli, socialna delavka vzpostavi in varuje prostor za učencev glas.

Težave otroka v šoli nikakor niso edini izziv, s katerim se družina spopriema. Socialno delo z družino omogoča, da se v izvorni projekt pomoči vključeni vsa kompleksnost življenjske situacije, s tem pa tudi delež in prispevek šole. Socialno izključenost učenca lahko preprečijo ali vsaj omilijo vsi, ki jih socialna delavka poveže v pomoč učencu: učitelje, starše, sorojence, stare starše, trenerja, vrstnike in seveda učenca.

Zapis primera dobre prakse dela z družino, ki pokaže moč socialnega dela z družino, je iz zaključne naloge diplomiranega socialnega delavca, študenta magistrskega študija Socialno delo z družino, ki je v okviru praktičnega usposabljanja sodeloval z družino s številnimi izzivi.

Socialni delavec je vzpostavil delovni odnos z družino in umestil svoje delo v skupni projekt pomoči v šoli. Odnos z učencem je bil odnos spoštljivega in odgovornega zaveznika, ki raziskuje pomoč, ki jo potrebuje učenec, strokovnjak na podlagi lastnih izkušenj. Želen izid na prvi ravni je družina ubesedila: pomoč v šoli, da bi učenec uspešno delal in se izognil ponavljanju, tu so bili enotni. Vprašani, *kako in kdo* mu lahko pomaga, sta sprožili pogovor na drugi ravni in s tem raziskovanje virov v družini sami. Učenec si je želel, da »mu dajo mir«, kot se je izrazil, da bo sam in s pomočjo socialnega delavca zmogel. Od mame je želel samo prijaznost in to, da očetu razloži, da bo zmogel. Od enega brata si je želel, da kdaj igra nogomet z njim. Od drugega pomoč pri matematiki, a ko bo on sam zaprosil. Mama je potrebovala podporo, da bi šla v šolo, k razredničarki, saj se je bala slabih novic in tega, da šola ne bi bila pripravljena počakati na rezultate pomoči. S pooblastilom mame je socialni delavec prvi šel na srečanje v šolo in pojasnil nove okoliščine. Pomagal je mami, da je šla na šolo tudi ona in jo tja pospremil, ker je želela njegovo podporo. Učitelji in svetovalna delavka so se vključili v izvorni delovni projekt pomoči, sprejeli delo iz perspektive moči in dali učencu dogovorjen čas in učinkovito pomoč v šoli, ker so hoteli upoštevati njegov glas.

Pomoč je bila učinkovita in je v temelju spremenila položaj otroka in njegove družine – od učno neuspešnega otroka in družine, ki mu pač ne pomaga, v vlogo sogovornikov pri skupnem projektu. V tako zastavljenem sodelovanju se je mogoče lotiti tudi teme socialne izključenosti učenca, ki ga je sram, ker ne bo šel v šolo v naravi ali ker nikoli ne gre v gledališče, ko je kulturni dan, in zastaviti projekt pomoči.

Argument proti socialnemu delu z družino na šoli je še vedno, žal, nepoznavanje socialnega dela z družino, saj se sploh ne uvršča kot možna podpora in

pomoč. Sistemski problem je redukcija učenčevih težav na njegovo odgovornost, tako so zastavljene tudi obstoječe oblike pomoči na šolah, ki so dragocene, a niso vedno učinkovite, in sicer prav zato, ker ne upoštevajo socialnih okoliščin učenca. Končni argument je, da za tako kompleksno delo ni časa. To je zlovešč argument, saj brez časa za socialno delo socialnega dela ne more biti.

Svetovalni delavci najpogosteje govorijo o sodelovanju s starši oziroma o potrebi po tem, da bi več delali s starši, le zelo redko je uporabljena formulacija socialno delo z družino. Sodelovanje s starši je seveda pomembna naloga šole, pri sodelovanju s starši ima svetovalna služba pomemben delež. Sodelovanje s starši se po navadi začne, ko se pojavijo težave učenca, učitelja, nemočnih staršev. Pomoč je pomembna naloga svetovalne službe. Toda enako pomembna, a pogosto nevidna je druga naloga: sodelovanje s starši kot sogovorniki in soustvarjalci življenja v šoli kot učeči se skupnosti.

Najpogostejše izhodišče za sodelovanje socialne delavke s starši so težave učenca, učne, vedenjske, problemi. Mislim na vse tiste situacije in stiske, ko otrok ne more uspešno delati, ko učitelj ne more več zagotoviti otroku spodbudnega okolja, ko starši sami ne znajo več ali ne morejo pomagati. Številne težavne situacije so rešljive šele, ko se začnejo reševati skupaj z vsemi udeleženi v problemu. Varovanje udeležnosti učenca je posebna skrb socialne delavke in hkrati pomemben vir za soustvarjanje sprememb.

Socialno delo s starši temelji na paradigmi soustvarjanja. Socialne delavke in socialni delavci so soustvarjalci sodelovanja s starši, so spoštljivi in odgovorni zavezniki staršev, ki so strokovnjaki na podlagi lastnih izkušenj. Vzpostavijo delovni odnos v soustvarjanju zelenih izidov. Socialnodelovna paradigma varuje prostor za to, da se sliši glas staršev, pomemben je odnos, ker pripomore k izboljšanju občutka o lastni vrednosti starša, ohranjeno je upanje na učinkovito podporo in pomoč.

Za socialno delo potrebujemo udeležnost staršev in učenca, ki v delovnem odnosu raziskujeta soustvarjanje sprememb. Sodelovanje s starši zahteva vzpostavljanje in skrbno varovanje povezanosti vseh, ki jih v izvirnem delovnem projektu potrebujemo: to so učenec, učitelj, starši, svetovalni delavci.

V soustvarjanju povezanosti vseh, ki lahko pomagajo učencu, razberemo, da je zelo pomembno, da učitelj pozna in zna upoštevati in zagotoviti varovalne dejavnike za učence skupaj z učenci. Benard (1997) trdi, da vsak učenec potrebuje gotovost, da bo dobil pomoč in podporo; sporočilo, da bo znal in zmogel, skupaj s podporo za to; udeležnost učenca pri vsem, kar je povezano z njegovim življenjem v šoli. Tako pomagamo učencem, da so odporni, da najdejo smisel dela v šoli, da upajo načrtovati prihodnost. Prav vsi sogovorniki lahko prispevamo svoj delež.

Socialno delo z družino v šolski skupnosti

Socialna delavka v svetovalni službi je pomembna pri drugi nalogi sodelovanja s starši: gre za sodelovanje pri delu šole, tam, kjer potrebuje njihovo ustvarjalnost, njihovo povezanost v skupnost, katere del je šola, včasih njihovo materialno pomoč, njihov delež v načrtovanih akcijah, vseskozi pa nenehen ustvarjalni

pogovor – od roditeljskih sestankov in govorilnih ur do sveta staršev in skupnih akcij v šoli in za šolo. Ena od neizkoriščenih možnosti je povezovanje staršev s podobnimi problemi v skupine za samopomoč in podporo pri sodelovanju s šolo.

V socialnem delu je poseben poudarek na sodelovanju vseh staršev. Revni starši, starši učencev s težavami, socialno izključeni starši in njihovi otroci, starši, ki imajo težave s slovenščino, po navadi niso povabljeni, da bi sodelovali. Tako izgubljam veliko ustvarjalnih ljudi in njihove prispevke, predvsem pa je nedopustno, da potrjujemo in vzdržujemo socialno izključenost in razslojevanje v šoli, kjer tega ne bi smelo biti.

Naloga socialne delavke v svetovalni službi je, da vsem staršem zagotovi, da so potencialni udeleženci v šolski skupnosti. Pogosto izpadejo prav tisti starši, za katere v svetovalni službi in na šoli vemo, da se spoprijemajo s številnimi izzivi, zato lahko prav iz svetovalne službe prispevamo pomemben delež k vključenosti staršev v sodelovanje s šolo. To temelji na spoznanju, da se ljudje lahko naučimo biti kompetentni, da družina, ki v določenem času potrebuje pomoč, v drugem lahko sama ponudi pomoč. Noben starš in nobena družina ne bi smela ostati zgolj v vlogi nekoga, ki pomoč potrebuje.

Ko družina vstopi v delovni odnos, ker potrebuje pomoč za učenca, je to lahko dobro izhodišče za to, da učencu pomagamo in hkrati družino povabimo v sodelovanje s šolo. Veliko možnosti je v skupnih akcijah: prispevati znanje o svoji kulturi, kuhati za skupen praznik, predstaviti posebna obrtna znanja in ročne spretnosti.

Povezovanje šole s starši (kot udeleženci v projektu šolanja svojih otrok) je raznovrstno in povezovalci so različni: vodstvo šole, razredniki, posamezni učitelji, starši sami, učenci, svetovalna služba pa tudi institucije zunaj šole. Včasih gre za skupinske, včasih za skupnostne akcije, včasih so nagovorjeni vsi starši, včasih posamezne skupine ljudi.

V raziskavah (Šugman Bohinc, 2011; Kodele in Mešl, 2016; Mešl in Kodele, 2016) nismo našli ozaveščenosti o tej posebni nalogi socialnega dela v šoli in nobenega projekta vključevanja staršev otrok z učnimi težavami, revnih ali socialno izključenih družin v skupne akcije šolske skupnosti.

V vsakem primeru je sodelovanje treba vzpostaviti, vedno znova definirati in vzdrževati. Prispevek socialnega dela je, da skrbi za dogovarjanja, za varovanje sodelovanja s starši kot pomembne skupne naloge. Pozornost socialnega dela je na ranljivih skupinah in hkrati na ustvarjalnem procesu sožitja v šoli.

Svetovalno delo s starši in družinami bo pomembna naloga šolskih svetovalnih služb v prihodnosti in socialnega dela kot nujno potrebne stroke. Objektivne življenjske razmere in kompleksna soodvisnost vseh udeleženi v šolskem sistemu zahtevata sodelovanje, ki presega dosedanje okvirje. Šole še nimajo dovolj dobrih izkušenj s soustvarjanjem sožitja v šolski skupnosti tako, da se vsakokrat začne proces skupnega iskanja, ustvarjanja novih, boljših rešitev in možnost, ki nikogar ne izključujejo.

Sklep

Za konec povzemam temeljne ugotovitve o pomenu prispevka socialnega dela v šoli.

- Otroci iz revnih in socialno izključenih družin ne morejo biti uspešni v šoli, ker šola zahteva sodelovanje staršev in učenje doma, njihovi starši pa ne morejo pomagati, tudi inštruktorjev si ne morejo privoščiti. Ti učenci potrebujejo učinkovito pomoč na šoli.
- Običajne oblike pomoči na šoli niso dovolj uspešne, saj se praviloma ne pridružijo učencu kot strokovnjaku na podlagi osebnih izkušenj, njegov glas se ne sliši, pomoč se ne soustvarja z učencem.
- Paradigma soustvarjanja najprej poveže vse možne udeležene v procesu pomoči na način delovnega odnosa, tako da se slišijo vsi glasovi, predvsem pa glas učenca, saj je ključen. S paradigmo soustvarjanja zagotovimo razmere, v katerih se odrasli v procesu pomoči lahko pridružijo učencu, ki je strokovnjak na podlagi osebnih izkušenj.
- Naše raziskave so pokazale, kako zelo potrebno in uspešno je povezovanje vseh udeleženih v procesu pomoči, če povezanost deluje v delovnem odnosu in se pomoč soustvarja skupaj z učencem.
- Socialno delo z družino v šoli omogoči mobilizacijo virov v družini, prispevek članov družinske skupine in definicijo možne oblike pomoči.
- Prispevek socialnega dela k vključenosti revnih in socialno izključenih družin v akcije šolske skupnosti je nova, še ne jasno zastavljena naloga. To je pomembna naloga socialnega dela v šoli, ki jo socialno delo ne opravlja, še več, ne prepoznava je kot pomembnega prispevka. Gre za to, da učenec dobi učinkovito pomoč, sodelovanje družine pa je hkrati možen začetek vključenosti družine v šolsko skupnost, njen prispevek in sodelovanje v skupnih nalogah šole.

Epilog za današnji čas

Ovira, s katero se socialne delavke, ki se želijo zaposliti v svetovalni službi na osnovnih šolah, vedno znova srečujejo, je, da nimajo pedagoško-andragoške izobrazbe in zato ne morejo v razredu delati kot učiteljice. Vsi drugi profili, ki jih Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (2007) predvideva za delo v svetovalnih službah, to izobrazbo imajo. Na Fakulteti za socialno delo si prizadevamo, da jo tudi socialni delavci pridobijo, saj je sodelovanje v pedagoškem procesu dobra možnost za procese soustvarjanja v šoli. Socialne delavke so visokokvalificirane strokovnjakinje za soustvarjanje rešitev za kompleksne psihosocialne probleme ljudi, skupin, skupnosti. Imajo posebna znanja za soustvarjanje odnosa, ki zahteva sočutje in spoštljivo odgovornost ter poveže učence v projekte pomoči in solidarnosti.

A šola potrebuje prakso socialnega dela, vsakdanje strokovno delo za podporo in pomoč učencem in njihovim družinam, ki brez pomoči ne morejo biti uspešni. Še posebej danes, ko je šola spregledala velike socialne razlike med učenci. Mislím, da smo v položaju, ko se moramo bojevati za socialno delo na šoli.

Kot sem že zapisala, imamo zelo veliko dela: socialna vključenost, zmanjševanje socialnih razlik, socialna država, vse to so pomembne vrednote. Naloga šole je, da vsakemu učencu zagotovi dobre izkušnje pripadnosti, solidarnosti in pomoči v povezani skupnosti.

Viri

- Benard, B. (1997). Fostering resiliency in children and youth: promoting protective factors in the school. V D. Saleebey (ur.), *The strenghts perspective in social work practice* (str. 167–181). New York: Longman.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2008). *Soustvarjanje v šoli: učenje kot pogovor*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2011). Soustvarjanje v delovnem odnosu: izvirni delovni projekt pomoči. V L. Šugman Bohinc (ur.), *Učenci z učnimi težavami: izvirni delovni projekt pomoči* (str. 15–36). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2013). Spoštovanje otroštva. V T. Kodele in N. Mešl (ur.), *Otrokov glas v procesu učenja. Priročnik za vrtce, šole in starše* (str. 11–40). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Čačinovič Vogrinčič, G., Kobač, L., Mešl, N., & Možina, M. (2019). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Čačinovič Vogrinčič, G., & Mešl, N. (2019). *Socialno delo z družino: soustvarjanje zelenih izidov in družinske razvidnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Deklaracija Združenih narodov o otrokovih pravicah* (1959). Pridobljeno 20. 12. 2019 s <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/deklaracija-o-otrokovih-pravicah/>
- Dragoš, S. (2019). *Enostavna ideja: univerzalni temeljni dohodek*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Hoffman, L. (1994). A reflexive stance for family therapy. V S. McNamee, & K. J. Gergen (ur.), *Therapy as social construction* (str. 7–24). London: Sage.
- Kavkler, M. (2008). Učinkovite strategije pomoči učencem z učnimi težavami. V L. Magajna, S. Pečjak, C. Peklaj, G. Čačinovič Vogrinčič, K. Bregar Golobič, M. Kavkler, & S. Tancig, *Učne težave v osnovni šoli: problemi, perspektive, priporočila* (str. 78–84). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Kavkler, M., Košak Babuder, M., & Magajna, L. (2015). *Razvoj inkluzivne vzgoje in izobraževanja: izbrana poglavja v pomoč šolskim timom*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Kodele, T. (2017). *Participacija učencev v procesu reševanja njihovih učnih težav* (doktorska disertacija). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Kodele, T., & Mešl, N. (ur.) (2013). *Otrokov glas v procesu učenja in pomoči*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Kodele, T., & Mešl, N. (ur.) (2016). *Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Koncept dela* (2008). *Koncept dela: učne težave v osnovni šoli*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah* (1989). Pridobljeno 20. 12. 2019 s svetovnega spleta: <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=105>.
- Lesar, I. (2009). *Šola za vse? Ideja inkluzije v šolskih sistemih*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Loreman, T. (2009). *Respecting childhood*. London, New York: Continuum International Publishing Group.

- Magajna, L., Pečjak, S., Peklaj, C., Čačinovič Vogrinčič, G., Bregar Golobič, K., Kavkler, M., & Tancig, S. (2008). *Učne težave v osnovni šoli: problemi, perspektive, priporočila*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Mešl, N., & Kodele, T. (ur.) (2016). *Co-creating processes of help: collaboration with families in the community*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Peček, M., & Lesar, I. (2006). *Pravičnost slovenske šole: mit ali realnost*. Ljubljana: Sophia
- Saleebey, D. (ur.) (1997). *The strenght perspective in social work practice*. New York: Longman.
- Šugman Bohinc, L. (ur.) (2011). *Učenci z učnimi težavami: izvirni delovni projekt pomoči*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (2007). *Ur. l. RS*, št. 16/2007.